

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1472>

Geliş Tarihi: 09.11.2018

Kabul Tarihi: 16.11.2018

MİLLİ MÜCADELE'DEN LOZAN'A ANKARA HÜKÜMETİ VE FRANSIZ OKULLARI (1919-1922)*

Engin Deniz TANIR**

Özet

Bu makale, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na uzanan siyasal süreçte, Fransız okullarının Türkiye'deki serüvenini ele almaktadır. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na dek Fransız okulları, milliyetçi Ankara hükümeti ile işgalci Fransız yönetimi arasında yaşanan sıcak savaşın etkisi altında kalmıştır. Anlaşmanın ardından ise, bu okulların statüsü için verilen hukuki ve diplomatik mücadele ön plana çıkmıştır. Mütareke Türkiye'sinin iki hükümetli siyasi yapısı, yabancı okullara karşı iki farklı politik yaklaşımın doğmasına yol açmıştır. Ankara hükümeti, İstanbul hükümetinin aksine, yabancı okulların 1914 öncesinde Osmanlı eğitim sistemi içinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklı statüyü kabul etmemiş, bu okullara Türk mevzuatının uygulanması doğrultusunda baskı yapmıştır. Onun bu politikasının merkezinde, 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi yer alıyordu. Ankara'nın söz konusu talimatnameyi uygulama yönünde gösterdiği kararlılık, 1922 yılından itibaren Paris ile arasında bir anlaşmazlığın doğmasına yol açmıştır. Bu makalede, Türkiye'deki Fransız okullarının hukuki statüsü için Ankara ile Paris arasında verilen siyasal ve diplomatik mücadele konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fransız Okulları, Ankara Hükümeti, Milli Mücadele, Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi

---

* Bu makale, 2016 senesinde Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamladığım *Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız okulları (1919-1925)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir (özellikle s.148-167).

** Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, tanir@education.ankara.edu.tr.

Ankara Government and French Schools from National Struggle to Lausanne (1919-1922)

Abstract

This article tackles the adventure of French schools in Turkey from Mondros Armistice to Lausanne Peace Conference. Until the Ankara Agreement of 20 October 1921, the French schools remained under the influence of the hot war between the nationalist Ankara government and the occupying French administration. In the Armistice period, the two governmental political structure of Turkey has led to the emergence of two different political approaches towards foreign schools. Unlike the İstanbul government, the Ankara government did not accept the privileged status of foreign schools in the Ottoman Education System before 1914, and pressured these schools to implement Turkish legislation. There was the Private School's Regulation dated 1915 at the center of this policy. The determination to implement this regulation led to the emergence of a conflict between Ankara and Paris from 1922 onwards. In this study, the struggle between Ankara and Paris for the legal status of French schools in Turkey is mentioned.

Keywords: French Schools, Ankara Government, National Struggle, Private Schools' Regulation

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı toprakları giderek kızışan bir uluslararası rekabete sahne oldu. İmparatorluğun çözüme sürecine girdiği bu dönemde, Batılı büyük güçler, Osmanlı topraklarında siyasi, iktisadi, mali, ticari, dini ve kültürel boyutları içeren bir nüfuz mücadelesine giriştiler. Bu rekabette, iktisadi, ticari ve mali alanda üstünlük kurma yarışı öne çıksa da, kültürel nüfuz mücadelesi de “maddi çıkarların” tamamlayıcısı olması bakımından önem taşıyordu. Kültürün taşıyıcısı olan dil, kuşkusuz kültürel hegemonya kurma mücadelesinin en belirleyici ögesi idi. Dil ve kültürün yayılmasının en etkili araçlarından biri ise okullardı.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Batılı büyük güçlerin yoğunluk kazanan rekabetiyle doğru orantılı olarak, Osmanlı topraklarında çok sayıda yabancı okul açıldı. 1914 yılına gelindiğinde, büyük çoğunluğu misyoner

faaliyetleri kapsamında açılan yabancı okulların sayısı 1.000'in üzerindeydi.¹ Fransa, İngiltere, ABD, Avusturya, Rusya, Almanya ve İtalya gibi belli başlı Batılı devletlerin tümü bu yarışın parçasıydılar. Fransa, 1914'te, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 500'den fazla okul² ve 88.000'e ulaşan öğrenci kitlesiyle,³ eğitim yarışında rakiplerine nazaran çok daha iddialı bir konumdaydı.⁴ Öyle ki, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporlarda yürütülen tahminlere göre, I. Dünya Savaşı arifesinde, imparatorluk topraklarında yabancı okullara devam eden öğrencilerin %50'den fazlası Fransız okullarında eğitim görüyordu. Yine, söz konusu raporlarda yürütülen tahminlere göre, Fransız okullarına devam eden öğrenci sayısı, imparatorluk sınırları içinde eğitim görmekte olan tüm öğrencilerin % 10'una tekabül ediyordu.⁵ Fransız okullarının da etkisiyle, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransızca, çok dilli Osmanlı toplumunun "lingua franca"sı, yani ortak konuşma dili haline gelmişti.⁶

---

¹ Adnan Şişman'ın Osmanlı arşivlerinden ve bazı yabancı kaynaklardan yararlanarak elde ettiği rakamlara göre, 20. yüzyıl başlarında tüm imparatorluk sınırları içindeki yabancı okul mevcudu 1.500'ün üzerindeydi. Bkz. Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, ss.91-94, 303-311, 331, 349, 351-358. Şamil Mutlu'nun Osmanlı arşivlerinden yararlanarak hazırladığı çalışmasına göre, 1905'te imparatorluk sınırları içinde 850-900 civarında yabancı okul bulunmaktaydı. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, 2. B., İstanbul, Gökkuşbuca, 2005, s.375-377.

² Mathew Burrows, " 'Mission Civilisatrice': French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", *The Historical Journal*, Vol. 29, No. 1, (March 1986), s.110. Shorrock, 20. yüzyıl başında, Osmanlı topraklarında Fransız hükümetince mali açıdan desteklenen 526 misyoner okulunda toplam 58.367 öğrencinin eğitim gördüğünü vurgular. William I. Shorrock, "The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914", *Historian*, Vol. 34, No. 2, February 1972, s.295.

³ Jacques Thobie, *Les intérêts culturels français dans l'Empire ottoman finissant: L'enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley, 2008, s.XIX.

⁴ Osmanlı topraklarında süregelen okullaşma yarışında Fransa'nın en büyük rakibi Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Osmanlı ülkesinde etkinlik gösteren American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) adlı Amerikan misyoner örgütünün 1900'deki yıllık raporuna göre, sadece Anadolu'da 417 Amerikan okulunda 17.556 öğrenci eğitim görüyordu. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. B., İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2000, s.13. World's Missions'ın istatistiklerine göre, 1914'te Osmanlı ülkesinde 675 Amerikan okuluna 34.417 öğrenci devam ediyordu. Samuel T. Dutton, "Education in the Turkish Empire", *Reconstruction in Turkey. A Series of Reports Compiled for the American Committee of Armenian and Syrian Relief*, der. William H. Hall, y.y., New York, 1918, 41.

⁵ Thobie, *a.g.e.*, s.XXI.

⁶ 1860'lara dek, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında en geçerli yabancı dil İtalyanca'ydı. Bkz. Burrows, *a.g.m.*, s.111.

1914'te Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra, Fransa'nın karşıt blokta yer alması nedeniyle tüm Fransız okulları Osmanlı makamlarınca kapatıldı ve bu okullarda çalışan personel ülke dışına çıkarıldı.⁷ Kapatılan okullar tüm araç gereçleriyle beraber Maarif Nezareti'nin tasarrufuna bırakıldı⁸ ve söz konusu binalara çoğunlukla Osmanlı okulları yerleştirildi.⁹

---

⁷ Düşman devletler safında yer alan yabancı okulların kapatılması ve çalışanlarının ülke dışına çıkarılması kararı 18 Kasım 1914'te Meclis-i Vükela'da alındı. Bkz. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, 2.B., Gökkuşbuğu, İstanbul, 2005, s.40-41. Okulların kapatılması şüphesiz Fransa'nın kültürel nüfuzuna vurulmuş ağır bir darbeydi. Ancak bu durum Fransızca'nın ve Fransız kültürünün silinmesi anlamına gelmiyordu. Fransız dili, savaş yıllarında da, başta Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) olmak üzere, Türk ve gayr-i Müslim okullarında programlardaki yerini korumayı sürdürdü. Ayrıca birkaç misyoner ve laik Fransız okulu da, gizlice ya da hükümetin izniyle zor koşullar altında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürdüler. İstanbul Kadıköy'de "Augustin de l'Assomption" dini topluluğunun Doğu misyonuna ait Kilise okulu savaş boyunca derslerini sürdürmüştü. Polis takibatına takılmamak için dersler ilk zamanlarda kiliseye bitişik rahiplere ait odalarda, daha sonra Mütareke imzalanıncaya kadar bir evde yapılmıştı. Bkz. *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN)*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Augustins de l'Assomption misyonu başrahibi P. Clément Laugé'nin İstanbul'daki Yüksek Komiser'e 7.10.1919 tarihli mektubu, s.2. İzmir Bornova'da Filles de la Charité'nin idaresindeki St. Vincent okulu savaş sırasında kapatılmış, ama yetimhane rahibelerce muhafaza edilmişti. 1917 Temmuzunda Osmanlı makamlarınca resmen kapatılınca dek dersler, yasağa rağmen, yetimhanenin salonlarında devam ettirilmişti. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Bornova St. Vincent okuluna dair bilgi formu, s.3. Pera'daki Fransız Kız Enstitüsü müdürü Madam Laloy-Bragiotti ise kocasının Avusturya vatandaşı olmasından yararlanarak, uzun uğraşlar sonunda Osmanlı Maarif Nezareti'nden okulunu açık tutma iznini alabilmişti. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Madam Laloy-Bragiotti'nin İstanbul'daki Yüksek Komiser'e 18 Ocak 1919 tarihli mektubu, s.2. Matmazel Alberti'nin Ortaköy'deki okulu 1 Aralık 1914'te resmî makamlarca kapatılarak tüm eşyasına el konulmuştu. Buna rağmen Alberti, savaş boyunca az sayıdaki öğrencisini sabah ve akşam iki grup halinde kendi evinde toplayarak eğitime gizli bir şekilde devam etmişti. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Matmazel Alberti'nin Bakan'a hitaben yazdığı 12 Şubat 1919 tarihli mektup, s.1-2. Madam Aubert'in kızıyla beraber Anadolu yakasında bulunan Feneryolu'nda açtığı okula çoğu varlıklı Türk ailelerinin çocukları devam etmekteydi. Savaş sırasında Aubert'in deyişiyle okulunun kapatılması için her yol denense de, okula devam eden öğrencilerin babaları nüfuzlarını kullanarak okulun kapatılmasını engellemişlerdi. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Madam Tevfik Aubert'in mektubu.

⁸ Mehmet Emin Elmacı, *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005, s.145-146.

⁹ Birkaç örnek vermek gerekirse; İstanbul Mekteb-i Sultani Kadıköy'deki St. Joseph Koleji'ne, İstanbul Sultanisi Beyoğlu'ndaki St. Benoît Koleji'ne, Fındıklı Numune Mektebi ise Beyoğlu Taksim'deki St. Michel Koleji'ne taşınmıştı. Bkz. Elmacı, *a.g.e.*, s.142. Bu durum sadece İstanbul'la da sınırlı değildi; örneğin Samsun'da Frères Maristes (Marist Frerler)'e ait kolej öncelikle Türk postanesi ve Samsun Sultanisi'nce ortaklaşa kullanılmış, daha sonra Sultani binanın tek sahibi olmuştu. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Samsun Marist Frerler Koleji müdürünün konsolosa mektubu. İzmir ve Karşıyaka'daki Notre Dame de Sion okullarına

I. Dünya Savaşı yılları Fransa'nın Osmanlı ülkesindeki kültürel nüfuzu açısından kayıp yıllardı. Bu dönemde siyasi, askeri, mali alanlarda olduğu gibi, eğitim alanında da Alman etkisi öne çıkmıştı. Karşıt blokta yer alan İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'ya ait okulların kapatılması¹⁰ ve çoğunluğu misyonerlerin idaresindeki bu kurumlarda çalışan din adamı ya da laik öğretmenlerin ülke dışına çıkarılması, Almanya'nın büyük ölçüde rakipsiz kalmasına yol açtı. Ancak, savaş yıllarında Almanya'nın Fransız dili ve kültürünü baskılayarak kendi kültürel nüfuzunu hakim kılma çabaları, Alman emperyalizmi lehine doyurucu sonuçlar vermekten uzak kaldı.¹¹

Osmanlı ülkesinin İtilaf devletlerince işgalini hazırlayan Mondros Mütarekesi, hemen her alanda galip devletlere geniş imkânlar sunan yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Eğitim alanında 1914 öncesindeki üstünlüğünü yeniden tesis etmeyi amaçlayan Fransa, 1919 yılı başından itibaren Fransız okullarını yeniden canlandırma çalışmalarına hız verdi. Ancak Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan siyasi gelişmeler Fransız okullarının restorasyonunu zorlaştıran etkilerde bulundu.

Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı topraklarının İtilaf devletlerinin işgali altına girmesi ve Saray'ın taşra üzerindeki otoritesini kaybetmesi, ülkede bir "iktidar boşluğu" yarattı.¹² Bu durum, Kasım 1918'den itibaren Anadolu ve Trakya'da çok sayıda yerel direniş hareketinin ortaya çıkmasına sebep oldu.

---

da birçok diğer Fransız okuluna olduğu gibi Osmanlı okulları yerleşti. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Karşıyaka Notre Dame de Sion okuluna dair bilgi formu, s.3.

¹⁰ İtalyan kurumları, 1915 yılında İtalya'nın İtilaf devletleri yanında savaşa girmesinin ardından Osmanlı makamlarınca kapatılmıştır. Bkz. Henri Riondel, "La guerre et le catholicisme en Turquie", *Études*, 56ème année, Tome 161, 20 Octobre 1919, s.175. Savaşa 1917 yılında İtilaf Devletleri kanadında dahil olan Amerika Birleşik Devletleri kökenli eğitim kurumları ise savaş boyunca varlıklarını sürdürebildiler. Bkz. Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK, Ankara, 1999, s.56'dan J. C. Hurewitz, "Türk Amerikan İlişkileri ve Atatürk", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s.496.

¹¹ Savaş yıllarında Almanya, Fransız misyonerlerin ülkeden çıkarılmasıyla sahipsiz kalan Fransız eğitim kurumlarını Katolik çıkarları ve Avrupa kültürü adına kendi himayesine almaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Matthias Erzberger, *Souvenirs de guerre de M. Erzberger*, (Reprints from the collection of the University of Michigan Library), Paris, Payot&Cie, 1921, s.86-97; Maurice Barrès, *Faut-il autoriser les Congrégations? Les Frères des Ecoles Chrétiennes*, Plon-Nourrit, Paris, 1923, s.35-37. Ayrıca bkz. Elmacı, *a.g.e.*, s.145-146. Almanya'nın I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı topraklarında yürüttüğü kültürel faaliyetlerin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhü*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.218-270.

¹² Bkz. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, 2.B., İstanbul, YKY, 2002, s.92-102.

Birbirinden bağımsız hareket eden yerel direniş unsurlarının Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında Mustafa Kemal'in önderliğinde tek bir çatı altında toplanmasıyla birlikte, direniş ulusal bir nitelik kazandı. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Milli Mücadele'nin kurumsallaşma süreci tamamlandı. Böylelikle, Mütareke Türkiye'si birbirinden farklı politik programları olan iki ayrı hükümet tarafından yönetilmeye başlandı. Osmanlı devletinin en az zararlı kurtuluşunu İtilaf devletleriyle uzlaşmakta gören İstanbul hükümeti ile işgalleri kabullenmeyerek direnmeyi tercih eden milliyetçi Ankara hükümetinin yabancı okullara yönelik politikaları da doğal olarak birbirinden farklıydı ve işgale yönelik genel politik tutumlarının bir yansımasıydı. İstanbul hükümetinin siyasi otoritesinin kağıt üzerinde devam ettiği bölgelerde tüm yabancı okullar rahat bir gelişme gösterirken, Ankara hükümetinin siyasi otoritesinin geçerli olduğu bölgelerde bu kadar rahat bir gelişme olanağı bulamadılar. Bu çalışmada siyasi gelişmeler doğrultusunda Ankara hükümetinin 1920-1922 yılları arasında Fransız okullarına yönelik izlediği politikaya odaklanılacaktır. Ancak, öncelikle mütareke döneminde ülkedeki genel manzarayı verebilmek amacıyla, İstanbul hükümetinin kağıt üzerinde de olsa siyasal otoritesinin devam ettiği bölgelerde Fransız okullarının nasıl bir gelişme gösterdiği üzerinde durulacaktır.

İstanbul Hükümeti ve Türkiye'deki Fransız okullarının genel durumu (1919-1922)

İstanbul, 16 Mart 1920'ye kadar resmen işgal edilmemiş olsa da, 13 Kasım 1918'de yaklaşık 3500 kişiden oluşan İngiliz ve Fransız birliklerinin karaya çıkmasıyla birlikte, başkentte işgal fiilen başlamıştı.¹³ Dolayısıyla Saray'ın, işgal güçlerinden bağımsız bir siyaset yürütebilme olanağı yoktu. Zaten mali bakımdan iflas etmiş olan Osmanlı yönetimi, İstanbul'da bile kendi memurlarının maaşlarını ödeme, mülteci akınına uğrayan kentin iaşesini sağlama ve yaygın sağlık sorunlarıyla etkin bir şekilde mücadele edebilme olanaklarından yoksundu.¹⁴ İstanbul'un idaresi, müttefik ordularına komuta eden askerî yetkililerin yanı sıra İmparatorluk ile İtilaf devletleri arasındaki

---

¹³ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, 2.B., TTK, Ankara, 1986, s.29.

¹⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, 32.B., İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.211-212.

savaş hali henüz resmen sonlanmadığı için yüksek komiser olarak adlandırılan diplomatik temsilcilerce yürütülüyordu.¹⁵

İstanbul hükümetinin güçsüzlüğü, Mütareke döneminin başlangıcından itibaren yabancı okulların herhangi bir siyasi ve hukuki engellemeye maruz kalmadan hızla yeniden canlandırılmasını kolaylaştıran bir etken oldu. Türkiye'deki Fransız kültürel çıkarlarının önemli bir unsuru olarak gördüğü okullarının restorasyon çalışmalarına büyük önem atfeden Fransız hükümeti, eğitim alanındaki asıl çabalarını “Büyük Savaş”tan önce Osmanlı topraklarındaki okul varlığının büyük kısmını oluşturan Katolik eğitim kurumları üzerine yoğunlaştırdı.

Başkent İstanbul, Mütareke döneminde Katolik misyon okullarının restorasyonu çalışmasında en etkili sonuçların alındığı kentti. Fransa, Katolik misyonlar tarafından kurulmuş olan 40'ın üzerinde ilköğretim ve ortaöğretim kurumuyla İstanbul'da 1914 yılı öncesinde önemli bir okul varlığına sahipti.¹⁶ Kasım 1914'te Osmanlı makamlarınca alınan karar uyarınca ülkeyi terk etmek zorunda bırakılan misyonerler, savaşın sonlanmasından kısa bir süre sonra misyonlarını yeniden örgütleyip okullarını faaliyete geçirmek üzere İstanbul'a döndüler. Misyonerler, savaş yıllarında okul binalarında oluşan ağır hasarlara rağmen Fransız ordusunun da etkin desteğini arkalarına alarak, 1919 yılı başından itibaren okullarını yeniden faaliyete geçirdiler.¹⁷ Henüz 1919-1920

---

¹⁵ *a.g.e.*, s.211.

¹⁶ 1913 tarihli Osmanlı-Fransız anlaşmasının ekinde yer alan Fransız okulları ile Fransa himayesi altında yer alan okulların sıralandığı listede *collège* (kolej), *pensionnat* (yatılı okul), *école gratuite* (ücretsiz okul), *séminaire* (rahip okulu), *école professionnelle* (meslek okulu) gibi farklı türde okullardan bahsedilmektedir. Listeden yola çıkılarak yapılacak bir sayımda bir şehir ya da semtte, belli bir dini topluluğa ait farklı türde okulların ayrı ayrı ya da birarada değerlendirilmesine göre farklı sonuçlara ulaşılabileceği dikkate alınmalıdır. Burada İstanbul'da 40'ın üzerinde Fransız Katolik misyon okulundan (Fransız himayesinde olanlar dahil olmak üzere) bahsederken, İstanbul'un belli bir semtinde belli bir misyoner topluluğuna ait eğitim kurumlarının tek bir kurum olarak değerlendirilmesi ile bu sonuca varılmıştır. Tüm kurumlar ayrı ayrı sayıldığında 1914 öncesinde İstanbul'da Fransız Katolik misyonlarına ait okulların sayısı 50'nin üzerine çıkmaktadır.

¹⁷ Lazarist misyonunun İstanbul bölgesi müfettişi olan Félix Lobry'nin Türkiye'ye döndüğünde St. Benoît Koleji başta olmak üzere Lazaristler ile Filles de la Charité'ye ait okul binalarının içinde bulunduğu durumu canlı bir şekilde anlattığı 3 Aralık 1918 tarihli bir mektup için bkz. “M. Lobry, visiteur de la province, écrit de Constantinople, le 3 décembre 1918, à M. Verdier, Vicaire général”, *Annales de la Congrégation de la Mission*, Vol. 84, No. 1, 1919, s.172-179. Bir başka önemli öğretim kurumu olan Notre Dame de Sion'un başrahibesi M. Elvira 27 Aralık 1918'de İstanbul'a ulaşmıştı. Pangaltı'daki Notre Dame de Sion Okulu 15 Ocak 1919'da ilk öğrencilerini kabul etmiş, 22 Şubat'ta da ilk yatılılar okula başlamışlardı. Özellikle okulun kaynak ve çalışacak

ders yılı başında, 12 dinî topluluğa ait 32 eğitim kurumunun yeniden faaliyete geçmiş olması İstanbul'daki restorasyon çalışmalarının başarıya ulaştığının açık bir göstergesiydi. Fransız arşivlerinden elde edilen resmi rakamlara göre, Fransız okullarının savaşın yaralarını sardığı 1919-1920 ders yılında, İstanbul'daki Fransız Katolik misyonlarının idaresi altındaki 32 ilköğretim ve ortaöğretim kurumunda eğitimlerini sürdüren öğrenci sayısı 7776'ydı. Bu rakam, 1914 yılında 6581 olan toplam öğrenci sayısı ile kıyaslandığında % 18'lik bir artışı işaret ediyordu. 1920-1921 ders yılında İstanbul'daki Fransız misyonerleri idaresindeki okul sayısı 35'e, 1921-1922 ders yılında ise 36'ya ulaşırken toplam öğrenci sayısı da sırasıyla 8695'ten 9120'ye yükseldi. Bu rakamlar göz önünde bulundurulduğunda, başkent İstanbul'da Fransız misyonerlerince idare edilen öğrenci sayısı üç ders yılı içinde % 17 oranında bir artış göstermişti.¹⁸

Fransız Katolik misyonlarının 1914 öncesinde sahip olduğu okul varlığı İstanbul'la sınırlı değildi. Trakya ve Anadolu'nun birçok kentinde, hatta kimi bölgelerde köylerde bile Fransız Katolik misyonlarınca idare edilen yaygın bir okul ağı mevcuttu. Fransa, mütarekenin ardından, Türkiye'ye dönen misyonerlerin, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nin ve Fransız askeri yetkililerinin ortak çabalarıyla Trakya ve Anadolu'daki okullarını da canlandırmaya çalıştı.

Trakya'da yer alan Fransız Katolik misyon okullarının önemli bir kısmı 1919-1920 ders yılından itibaren yeniden faaliyete geçtiler. Ancak, bölgenin 25 Temmuz 1920'de Yunanistan tarafından işgali ve Yunan idaresinin yabancı okullara karşı olumsuz bir yaklaşım içine girmesi Fransız okullarının istikrarlı bir gelişme göstermesine imkân vermedi. Trakya'da tekrar faaliyete geçen Fransız misyoner okullarının öğrenci sayısı bakımından 1914 rakamlarına ulaşamaması da, bu durumun bir sonucuydu. 1914'te Trakya'da faaliyet

---

insan sıkıntısı çektiği ilk zamanlarında Fransız ordusu önemli yardımlarda bulunmuştu. Bkz. Saadet Özen, *Yüz Elli Yılın Tanığı Notre Dame de Sion*, 2.B., YKY, İstanbul, 2006, s.112.

¹⁸ Burada 1919-1922 yıllarına ait rakamlar, Nantes'daki Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden sağlamış olduğum veriler üzerinden doktora tezimde oluşturduğum tablolarda yer alan öğrenci sayılarıyla, tablolaştırmadan sunduğum Kapüsenlerin, Calais'li Fransisken rahibelerin ve Gürcü rahibelerin idaresinde bulunan okullardaki öğrenci sayıları toplanarak hesaplanmıştır. 1914 yılına ait rakam ise İstanbul'daki ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının 1914 ve 1920 yıllarındaki öğrenci istatistiklerini gösteren bir tablo üzerinden hesaplanmıştır. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, "Constantinople-Enseignement Primaire" ve "Constantinople-Enseignement Secondaire" başlıklarını taşıyan tablolar.

halindeki dört Fransız misyoner okulunda 585 öğrenci öğrenim görüyordu.¹⁹ Mütareke sonrasında, 1919-1920 ders yılında yeniden faaliyete geçebilen üç okulda 382 öğrenci öğrenim görürken, 1920-1921 ders yılında bu sayı 334'tü. 1921-1922 ders yılında ise dört Fransız misyoner okulunda öğrenimini sürdüren öğrenci sayısı 230'a düştü.²⁰ Böylelikle Yunan işgalini takip eden iki ders yılı içinde, Fransız okullarının öğrenci sayısı % 40 düzeyinde geriledi.

Mütarekenin ardından, Fransız makamları Anadolu'daki Fransız Katolik misyon okullarının yeniden faaliyete geçebilmesi için de yoğun bir çaba gösterdi. Ancak 1919 yılı ortalarında ortaya çıkan ulusal direniş hareketinin giderek zemin kazanması ve çeşitli bölgelerde işgalci güçlerle silahlı mücadeleye girişilmesi Anadolu'daki Fransız misyoner okullarının restorasyonu çalışmalarını son derece zorlaştırdı. 1919-1922 yılları arasında Anadolu'daki savaş ve siyasal belirsizlik, pek çok Fransız okulunun yeniden açılmasını engellediği gibi, tekrar faaliyete geçebilen kimi okulların da istikrarlı bir şekilde çalışabilmesine imkân vermedi. Bununla birlikte Fransız makamları işgal ettikleri Güney ve Güneydoğu Anadolu'da, müttefiklerin kontrolündeki Batı Anadolu'da, demiryolu hattı üzerinde ve kıyı kentlerinde yer alan okullarının bir kısmını yeniden açabildi.

İzmir, I. Dünya Savaşı öncesinde, Batı Anadolu'da Fransız okullarının en yaygın olduğu kentti. 1914 yılında, bu kentte Fransız misyonerlerince idare edilen 18 okulda tahmini olarak 3000 civarında öğrenci eğitim görüyordu.²¹

---

¹⁹ Trakya'daki okulların 1914 yılı verileri için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, "Thrace-Statistique des élèves" başlıklı tablo. Ayrıca 1921-1922 ders yılında açılabilen Notre Dame du Rosaire okulunun 1914 yılı öğrenci sayısı için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359, Notre Dame du Rosaire okulunun 1921-1922 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

²⁰ Trakya'daki okullara ilişkin rakamların elde edildiği bilgi formları için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358 ve 359 ile *CADN*, Fonds Andrinople, Consulat, Carton 5'te St. Basile Koleji, Notre Dame Auxiliatrice, Sacré-Cœur ve Ste. Famille okulları için düzenlenmiş bilgi formları. Ayrıca bkz. *CADN*, Fonds Andrinople, Consulat, Carton 5, Kolej müdürü P. Saturnin Aube imzalı St. Basile koleji hakkında bilgi veren 10.7.1921 tarihli belge. *CADN*, Fonds Andrinople, Consulat, Carton 5, Okul müdiresi Marie du Calvaire imzalı, Notre Dame Auxiliatrice okulu hakkında bilgi veren 12.7.1921 tarihli belge.

²¹ Öğrenci istatistiklerine ilişkin bir belgede İzmir'de 1914'ten önce varolan 18 eğitim kurumundan 13'ünün 1914 yılı öğrenci sayılarına ulaşılmıştır. Buna göre 1914'te 13 okulda toplam 2493 öğrenci eğitim görmektedir. Listede yer almayan Filles de la Charité'nin Göztepe ve Buca'daki okulları ile Kula St. Joseph yetimhanesi, frerlerin Bornova'daki Alliance Française okulu ve son olarak Hôpital St. Roch okulunda öğrenim gören öğrencilerin de 1914 verilerine dahil edilmesi durumunda toplam öğrenci sayısının 3000'e yaklaşacağı söylenebilir. İzmir'deki

Mütareke sonrasında bu düzey yakalanamasa da, toplam öğrenci sayısı yıldan yıla artmaya devam etti. 1919-1920 ders yılında, Fransız misyonerlerince idare edilen 16 ilköğretim ve ortaöğretim okulunda 2384, 1920-1921 ders yılında 15 okulda 2638, 1921-1922 ders yılında ise yine 15 okulda toplam 2792 öğrenci eğitim görüyordu. Bu rakamların da gösterdiği üzere üç ders yılı içerisinde öğrenci sayısındaki artış %17 düzeyinde olmuştur.²²

Batı Anadolu’da, İzmir dışında kimi başka kentlerde de Fransız misyoner okulları yeniden faaliyete geçmeyi başardılar. Fransız himayesi altındaki Gürcü rahibeler Çanakkale²³; Franciscaines Missionnaire de Marie rahibeleri Manisa²⁴; Filles de la Charité Bursa’daki kız okullarını²⁵; Asompsiyonist rahipler ise Bursa²⁶ ve İzmit’teki²⁷ erkek okullarını 1919-1922 yılları arasında açık tutabildiler. 8 Mart 1919’dan 21 Haziran 1921’e kadar Fransız işgali altında kalan Zonguldak’ta ise Frères des Ecoles Chrétiennes’nin idaresi altındaki erkek okulu ile Franciscaines Missionnaires de Marie rahibelerinin kız okulu 1922 yılına dek herhangi bir engellemeye maruz kalmadan faaliyet gösterdiler.²⁸ Fransızların işgali altında bulunan Adana,

---

Fransız misyoner okullarının 1914 ve 1920 yıllarında öğrenci sayılarına ilişkin bir karşılaştırma için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, “Smyrne-Statistique des élèves” başlıklı belge.

²² İzmir’deki Fransız misyoner okullarına ilişkin rakamların elde edildiği bilgi formları için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358 ve 359’da yer alan bilgi formları. Ayrıca bkz. *CADN*, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73’te yer alan bilgi formları.

²³ Çanakkale’deki Gürcü rahibeleri okuluna ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358 ve 359’da Çanakkale’deki Gürcü rahibeleri okulunun 1919-1920, 1920-1921 ve 1921-1922 yılları arasındaki durumuna ilişkin bilgi formları.

²⁴ Manisa Jeanne d’Arc okuluna ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Manisa Jeanne d’Arc okulunun 1920-1921 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu. *CADN*, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73, Jeanne d’Arc okulunun 1921-1922 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

²⁵ Bursa’daki Filles de la Charité kız okuluna ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358 ve 359’da Bursa’daki Filles de la Charité Kız okulunun 1919-1920, 1920-1921 ve 1921-1922 ders yıllarındaki durumuna ilişkin bilgi formları.

²⁶ Bursa’daki Asompsiyon erkek kolejine ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358 ve 359’da Bursa Asompsiyon kolejinin 1919-1920, 1920-1921 ve 1921-1922 ders yıllarındaki durumuna ilişkin bilgi formları.

²⁷ İzmit’te Asompsiyonların erkek kolejine ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358 ve 359’da İzmit Ste. Barbe kolejinin 1919-1920, 1920-1921, 1921-1922 ders yıllarındaki durumuna ilişkin bilgi formları.

²⁸ Zonguldak’taki kız ve erkek okullarına ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Zonguldak, Consulat, Carton 1, “Les Ecoles Françaises de Zonguldak” başlıklı Fransa’nın Zonguldak Konsolosu A. Graulle’un 11.2.1926 tarihli raporu.

Mersin, Tarsus, Antep gibi kentlerde de Fransız misyonerlere ait kız ve erkek okulları da²⁹ Fransız işgal kuvvetlerinin bölgeden çekildiği 1921 yılı sonuna kadar sorunsuzca faaliyetlerini sürdürdüler.

Ankara Hükümeti ve Fransız Okulları (1920-1922)

Ankara Hükümeti'nin henüz teşekkül etmediği 1919 yılı içerisinde, Müttefik işgalinin zayıf bir etkinlik gösterdiği ya da hiçbir işgal kuvvetinin bulunmadığı Anadolu'nun bazı kentlerinde de Fransız okulları yeniden faaliyete geçme imkânı bulabildi. 1914 öncesinde Eskişehir'de Ste. Croix adını taşıyan bir erkek koleji açmış olan Asompsiyonistler, 28 Mart 1919'dan itibaren okullarını yeniden faaliyete geçirdiler.³⁰ 1919-1920 ders yılında söz konusu okulda 110 öğrenci öğrenim görüyordu.³¹ Oblates de l'Assomption rahibeleri de aynı kentte 1914 öncesinde açmış oldukları iki okulu 150 öğrencisiyle 1919-1920 ders yılında yeniden faaliyete geçirdiler.³²

Asompsiyonistler'in ve Oblates de l'Assomption rahibelerinin Mondros Mütarekesi sonrasında okullarını yeniden faaliyete geçirdikleri diğer bir kent ise Konya'ydı. Asompsiyonistler'in 1914 öncesinde bu kentte açmış oldukları St. Paul Koleji, 1919-1920 ders yılında 95 öğrencisiyle faaliyet halindeydi.³³ Aynı ders yılı içinde Oblates de l'Assomption rahibeleri de Ste. Thècle adlı okullarını 110 öğrencisiyle yeniden canlandırmışlardı.³⁴

---

²⁹ Adana, Mersin, Tarsus ve Antep'teki Fransız okullarına ilişkin bilgiler için bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, 359 ve 360'daki bilgi formları.

³⁰ Xavier Jacob, "L'Assomption en Turquie", *L'aventure missionnaire assumptionniste*, ed. Bernard Holzer (Collection "Recherches Assomption" no.1), Actes du Colloque d'histoire du 150ème anniversaire de la congrégation des Augustins de l'Assomption, Lyon-Valpré, 22-26 Novembre 2000, s.250.

³¹ *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Ste. Croix kolejinin 1919-1920 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu. Eskişehir'deki Asompsiyonist okulları hakkında bir monografi yazan Babot, P. Ludovic Marseille'in 21.5.1920 tarihli mektubunda verdiği bilgilere dayanarak Mayıs 1920'de Ste. Croix kolejinde 75 öğrencinin öğrenim gördüğünden bahseder. Christiane Babot, *La mission des Augustins de l'Assomption Eski-Chéhir à 1891-1924*, Les Éditions Isis, İstanbul-Strasbourg, 1996, s.91.

³² 1919-1920 ders yılına ait bilgi formunda Immaculée Conception ile St. Antoine adını taşıyan okullarda toplam 150 öğrenciye ulaşıldığı belirtilse de Babot'un P. Ludovic Marseille'in 21.5.1920 tarihli mektubundan aktardığı bilgiye göre rahibelerin okullarında mektubun yazıldığı Mayıs 1920'de sadece 80 öğrencisi bulunmaktaydı. Babot, *a.g.e.*, s.91.

³³ *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Konya St. Paul Koleji'nin 1919-1920 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

³⁴ *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Ste. Thècle okulunun 1919-1920 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

Samsun ve Trabzon'daki Fransız misyoner okulları da 1919-1920 ders yılı içinde yeniden canlandırıldı. Eğitim faaliyetinin yeniden başladığı 1919-1920 ders yılında Samsun'da Marist Frerler'in idaresi altındaki Notre Dame du Sacré-Cœur Koleji'nde 92,³⁵ Trabzon'da Frères des Ecoles Chrétienness'in idaresi altındaki Ecole Française de Commerce et de Comptabilité (Fransız Ticaret ve Muhasebe Okulu) ya da Ste. Famille adıyla anılan okulda ise 53 öğrenci bulunuyordu.³⁶

1914 öncesinde Cizvitler, Orta Anadolu'da, "Ermenistan Misyonu" adı altında bir misyon oluşturmuşlardı. Mondros Mütarekesi sonrasında, Cizvitler 20 papaz ve 8 frerden oluşan bir ekiple Adana, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Merzifon şehirlerini kapsayan bu misyonu yeniden canlandırmak üzere geri döndüler. Cizvitler, Fransız kuvvetlerince işgal edilen Adana bir yana bırakılacak olursa, yalnızca Amasya, Sivas ve Merzifon'daki istasyonlarını canlandırabildiler.³⁷ Merzifon'daki okulu 9 Temmuz 1919'da³⁸, Amasya ve Sivas'taki ikişer okulu ise sırasıyla 15 Eylül, ve 1 Kasım'da yeniden faaliyete geçirdiler.³⁹

1914 öncesinde Fransız Kapüsenler de "Mezopotamya ve Ermenistan Misyonu" adı altında Malatya, Harput, Mezere (Elazığ), Diyarbakır, Mardin ve Urfa'yı kapsayan altı istasyonlu bir misyon oluşturmuşlardı. Bu istasyonlardaki kız okulları, Lons-le Saunier'li Fransisken rahibelerin sorumluluğu altındaydı. Mondros Mütarekesi sonrasında, Kapüsenler ve Fransisken rahibeler savaş yıllarında kapatılmış olan okullarını yeniden faaliyete geçirmek üzere bölgeye geri döndüler. 18 Ekim 1919 tarihli bir rapora göre Elazığ'daki Kapüsen koleji 10 öğretmenle, Fransisken rahibelerin kız okulu ise 7 öğretmenle faaliyet

---

³⁵ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Samsun'da Notre Dame du Sacré-Cœur Fransız Koleji'nin 1914'teki ve mevcut durumunu ilişkin bilgiler içeren 2.8.1919 tarihli belge. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Samsun'daki Notre Dame du Sacré-Cœur kolejinin 1920-1921 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu.

³⁶ CADN, Fonds Trébizonde, Carton 80, Ecole Française et de Comptabilité'nin 1919-1920 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu

³⁷ Hans-Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış, Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, çev. Atilla Dirim, 2.B., İletişim Yay., İstanbul, 2005, s.524.

³⁸ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Cizvitlerin Merzifon'daki Fransız okulunun öğrenci ve öğretmen sayıları ile ihtiyaçlarına ilişkin bilgiler içeren 9.7.1919 tarihli belge.

³⁹ Amasya'daki okullara ilişkin bkz. CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, "Note sur les écoles françaises d'Amassia" başlığını taşıyan 19.11.1919 tarihli belge. Sivas'daki okullara ilişkin bkz. CADN, Fonds Ankara Ambassade, Carton 45, "Note sur les écoles françaises de Sivas" başlığını taşıyan 19.11.1919 tarihli belge.

halindeydi.⁴⁰ Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ın 17 Kasım 1919 tarihli mektubuna göre Kapüsenlerin Elazığ'da açtığı koleje 150 öğrenci devam ederken, Fransisken rahibelerin açtığı yetimhanede ise 200 yetim kalıyordu.⁴¹ Mütareke sonrasında önce İngiliz, daha sonra Fransız kuvvetlerince işgal edilen Urfa'da da Fransisken rahibeler kızlar; Kapüsenler ise erkekler için birer yetimhane ve okul açtılar.⁴²

1919 sonbaharına gelindiğinde, Fransız hükümetinin desteğini arkasına alan Fransız misyonerleri, Türkiye'deki farklı dinî toplulukların idaresi altındaki çok sayıda misyon okulunu restore etmeyi başarmışlardı. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance, 30 Nisan 1920 tarihinde Başbakan ve Dışişleri Bakanı Millérand'a gönderdiği mektupta Türkiye'deki Fransız okullarının, Dışişleri Bakanlığı'nın yardımları sayesinde, savaş yıllarının okul binaları üzerinde yarattığı harabiyete ve okul araç gereçlerinden yoksun olunmasına karşın 1919-1920 ders yılında umulmadık bir başarı elde ettiğini vurguluyordu.⁴³ Ancak Defrance'ın vurguladığı bu başarı, elbette işgalin etkilerinin daha yoğun bir şekilde hissedildiği İstanbul, İzmir gibi metropollerle, Trakya ve Batı Anadolu'yla sınırlıydı. İşgalden doğrudan etkilenmeyen Orta ve Doğu Anadolu kentlerinde ise Fransa 1914 öncesinde sahip olduğu okul varlığını yeniden canlandırmada pek başarılı olamamıştı. Bunda Anadolu'nun iç kesimlerinde hüküm süren siyasi belirsizlik önemli bir rol oynamıştı. Siyasi belirsizlik nedeniyle güvenli bir çalışma ortamı bulunmaması, özellikle St. Joseph de Lyon, St. Joseph de l'Apparition ve Oblates de l'Assomption gibi çeşitli kadın misyoner örgütlerini Anadolu'daki misyonlarını canlandırmak üzere geri dönmekten vazgeçirmişti.⁴⁴

---

⁴⁰ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Harput, Malatya ve Elazığ'daki Kapüsen ve Fransisken rahibelerine ait kurumlar hakkında Sivas'ta Osmanlı Jandarması Bölge Müfettişi Bruneau'nun 18.10.1919 tarihli raporu.

⁴¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, Defrance'ın Fransa Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği 17.11.1919 tarihli mektup.

⁴² Province de Lyon'dan Kapüsen rahip Attale de Saint-Etienne'in, frer Laurentin takma adıyla "Souvenirs" başlığı altında, 1928 yılında kaleme aldığı 64 sayfalık yayımlanmamış hatıralarının geniş bir yayımı için bkz. "Souvenirs", s.36. 25 Ağustos 2014 tarihinde http://www.leonardmelki.org/web/?page_id=201 adresinden erişildi.

⁴³ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, Defrance'ın Başbakan ve Dışişleri Bakanı Millérand'a gönderdiği 30.4.1920 tarihli mektup.

⁴⁴ Mondros Mütarekesi sonrasında Samsun, Trabzon ve Giresun'daki misyonlarına geri dönmeyen St. Joseph de l'Apparition rahibeleri bu kentlerdeki okullarını açamamışlardı. Bkz. CADN, Fonds Trébizonde, Carton 80, Giresun'daki St. Joseph de l'Apparition Kız Okulu'nun 1919-1920 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu. Bkz. CADN, Fonds Trébizonde, Carton

1920-1921 ders yılı başlarken Anadolu'daki Fransız misyoner okullarının kaderini şekillendirecek en önemli siyasal gelişme, Mustafa Kemal'in önderliğindeki Ankara Hükümeti'nin etkisini giderek artırmasıydı. Fransızların, Ekim ve Kasım 1919'da Antep, Maraş ve Urfa gibi kentleri İngiliz birliklerinden devralmasıyla birlikte Güneydoğu Anadolu'da tırmanan gerilim, Ankara'ya bağlı Kuva-yı Milliye ile Fransız işgal kuvvetleri arasında 1920 yılı başından 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na dek sürececek bir sıcak savaşa dönüştü. Anadolu'nun iç kesimlerinde, 1914 yılına nazaran zaten çok zayıf bir varlık gösteren Fransız misyonerleri ve onların yeniden canlandırmaya çalıştıkları okulları, Ankara Hükümeti ile Fransa arasındaki bu savaş halinden son derece olumsuz etkilendi. Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 6 Temmuz 1920 tarihli bir mektup, Fransız misyonerler üzerindeki baskının 1920 yazında giderek arttığını gösteriyordu. Mektupta verilen bilgilere göre Urfa, Diyarbakır ve Mardin'deki Kapüsen misyonu rahipleri ile Fransisken misyonu rahibeleri Urfa'da toplanmışlardı; Urfa'daki kız ve erkek Fransız okulları faaliyetlerine devam etmekle birlikte misyonerler çok sıkı bir denetim altında tutuluyor ve dışarı çıkmalarına izin verilmiyordu.⁴⁵ Urfa'da toplanmış olan bu misyonerler, 1921 Şubat ayında bu kentten sürülerek Sivas'ta 8 ay boyunca gözetim altında tutulacaklardı.⁴⁶

80, Trabzon'daki St. Joseph de l'Apparition Kız Okulu'nun 1919-1920 ders yılındaki durumuna ilişkin bilgi formu. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ın Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği 26.9.1919 tarihli mektubun ekinde yer alan Samsun'daki Fransız okullarına ilişkin kısa not. Oblates de l'Assomption rahibeleri de, Merzifon ve Tokat'taki misyonlarına geri dönmediklerinden bu kentlerdeki okullarını açamamışlardı. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ın Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği 26.9.1919 tarihli mektubun ekinde yer alan Merzifon ve Tokat'taki Fransız okullarına ilişkin kısa notlar. St. Joseph de Lyon rahibeleri ise Amasya, Kayseri ve Sivas'taki misyonlarına geri dönmediklerinden bu kentlerdeki okullarını açamamışlardı. Bkz. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance'ın Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderdiği 26.9.1919 tarihli mektubun ekinde yer alan Amasya, Kayseri, Sivas'taki Fransız okullarına ilişkin kısa notlar.

⁴⁵ Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris-La Courneuve (*AMAEP*), Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 122, Suriye ve Kilikya Fransız Yüksek Komiseri'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Millerand'a gönderdiği 6.7.1920 tarihli mektup.

⁴⁶ Bu misyonerlerin sürgün hikâyesi Sivas'ta "The Near East Relief" adlı Amerikan misyonunda hemşire olarak çalışan Edith L. Wood tarafından anlatılmıştır. Bkz. *AMAEP*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 122, Edith L. Wood tarafından kaleme alınan 18.4.1921 tarihli mektup, s.219-220. Bir diğer belge için bkz. *AMAEP*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 122, Gouraud'nun Paris'e gönderdiği 27.11.1921 tarihli telgraf, s.294.

Güney vilayetlerinde Fransız misyonerler üzerindeki baskı artarken, Ankara hükümetinin doğrudan kontrolü altında bulunan bölgelerde de 1920 yılı sonundan itibaren Fransız okulları sert tedbirlere maruz kaldı. Ankara hükümeti, Aralık 1920'de Anadolu'da kendi egemenliği altında bulunan bölgedeki tüm Fransız okullarını kapattı.⁴⁷ *Le Journal des débats* ve *Le Temps* gazetelerinin 8 Ocak 1921 tarihli haberlerinde, Ankara hükümetinin emriyle Fransız sivillerin Anadolu'dan sürüldüğü, mallarına el koyulduğu ve ikâmet ettikleri binaların yetimhaneye dönüştürülerek yönetiminin Amerikalılara bırakıldığı belirtiliyordu.⁴⁸ General Pellé'nin 15 Mart 1921 tarihli telgrafında verdiği bilgiler de Fransız gazetelerinde çıkan haberleri doğrular nitelikteydi. Buna göre Sivas, Amasya ve Merzifon'da Cizvit rahiplere ait okullar ve misyon binaları Kemalist yetkililerce kapatılmış ve binalara el koyulmuştu. Misyonerler ise gözetim altında tutuluyorlardı. Samsun, Trabzon, Harput, Eskişehir ve Konya'daki rahip ve rahibeler için de benzeri durum geçerliydi.⁴⁹ Pellé'nin verdiği bilgiler üzerine Fransız Dışişleri Bakanlığı hiç zaman kaybetmeden, Londra Konferansı'nın hemen ardından Paris'e geçmiş olan Türk Heyeti Başkanı ve Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'den Anadolu'daki Fransız okullarının tekrar açılması, misyonerlere ait kurumların kendilerine geri verilmesi ve bu kurumlara geri dönmeyi arzu eden personelin mutlak bir güvenlik içinde seyahatlerinin sağlanması konusunda ilgili Türk makamları nezdinde müdahalede bulunmasını rica etmişti.⁵⁰ Ancak bu girişim olumlu bir sonuç vermedi.

1920 yılı sonlarına doğru Ankara'daki siyasi çevrelerde yabancı okullara karşı genel bir olumsuz bakış hâkimdi. Bu kurumlar, bağımsızlık mücadelesi veren Ankara Hükümeti açısından güvenlik tehdidi yaratan bir unsur olarak görülmeye başlamıştı. Öyle ki, o dönem Erkân-ı Harbiye-i

---

⁴⁷ *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nin Karadeniz Bölgesi Temsilcisi Paul Lépassier'nin Defrance'a gönderdiği 27.1.1921 tarihli mektup. Ayrıca bkz. Babot, *a.g.e.*, s.92.

⁴⁸ Bu haberin kaynağı Anadolu'da üç aylık bir seyahatten dönen Melville Chater adlı bir Amerikalı'ydı. *Journal des débats* gazetesine göre bu kişi, Yakındoğu Amerikan Komitesi'nin bir görevlisiydi; *Le Temps* gazetesi ise onu bir gazeteci olarak tanıtmıştı. "Les prisonniers français en Anatolie", *Le Journal des débats*, 8.1.1921, s.2; "Les prisonniers français en Anatolie", *Le Temps*, 8.1.1921, s.1.

⁴⁹ *AMAEP*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 122, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Pellé'nin Paris'e gönderdiği 15.3.1921 tarihli telgraf.

⁵⁰ *AMAEP*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 122, Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Türk heyeti başkanı Bekir Sami Bey'e gönderilen 19.3.1921 tarihli resmî yazı, s.201-202.

Umumiye Reisi olan Miralay İsmet (İnönü) Bey, TBMM’de yaptığı bir konuşma sırasında Antep’teki Amerikan Koleji’nin Fransızlar tarafından “üss-ül-hareke” olarak kullanıldığından söz etmişti.⁵¹ Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey de 10 Şubat 1921’de TBMM’de maarif bütçesi müzakere edilirken yabancı okulların kapatılmasına ilişkin niyetinin ne olduğu sorusuna karşılık olarak şunları söylemişti:⁵² *“İka ettikleri tesir itibariyle söylüyorum ki; bazı mahzurlar olmasa, bütün Türkiye dahilinde bir tek ecnebi mektebi bırakmam. Fakat bu, dahili olduğu kadar harici bir meseledir de... Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun akisleri ne olacaktır? Mütalaa etmeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman keza hasil olacak tesiratu nazar-ı dikkate almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da, mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplerden müstağni bırakacak bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin ettimi, emin olunuz bir tek aile, çocuklarını ecnebi mekteplerine yollamaz.”*

Maarif Vekili’nin sarf ettiği bu sözler, Ankara’da yabancı okullara ilişkin hüküm süren olumsuz havayı açıkça ortaya koyuyordu. Türkiye dahilindeki yabancı okulların tamamının kapatılması Maarif Vekili’nin arzu ettiği bir durumdu. Ancak mevcut koşullarda bunun kuvveden fiile geçmesi pek mümkün görünmüyordu. Milli Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasına odaklanmış olan Ankara hükümeti birtakım siyasi dengeleri gözetmek durumundaydı ve yabancı okullara karşı toptancı bir tavır içine girmesi gerçekçi olmazdı.⁵³ Maarif Vekili, her ne kadar reel-politik bir anlayışla hareket edilmesi gerektiğini vurgulasa da, sözlerinin devamında yabancı okullara ihtiyaç duyulmayacak bir Türk eğitim sistemi yaratma idealini de ortaya koyuyordu. Milli bir eğitim sistemi kurma arzusu 15 Temmuz 1921’de Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’nin açılışında bizzat Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından da seslendirilmişti:⁵⁴ *“Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin*

⁵¹ Bkz. Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s.148-149.

⁵² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt 8, İçtima 148, s.170, 10 Şubat 1921.

⁵³ Nitekim, Ankara Hükümeti’nin resmi yayın organı niteliğindeki Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 25 Mart 1921 tarihli haberinde Anadolu’daki tüm yabancı okullar kapatıldığı halde Amerikan okullarına dokunulmadığından söz ediliyordu. Gazeteye göre, bunun sebebi Ankara Hükümeti’nin Amerika Birleşik Devletleri ile dostane ilişkiler kurma isteği idi. “Amerikan Mektepleri Rum ve Ermeni Tahrikatına Ocaklık Ediyorlar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1921, s.2.

⁵⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.19-20.

milletimizin tarih-i tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatındayım. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum.”

Yabancı okullar, Milli Mücadele'nin politik kadrosunun benimsediği milli eğitim ideali ile örtüşen kurumlar değildi. Buna rağmen, Ankara hükümeti Kurtuluş Savaşı'nın en zorlu evresinde bile bu okulların hepsini kapatmak gibi keskin bir tavır içinde olmadı. Bu kurumlara karşı mücadelesini daha ziyade hukuki zeminde yürütmeye çalıştı ve siyaseten güçlendikçe yabancı okullar konusunda hukuki kazanımlar elde etme yolunu takip etti.

Bu kazanımlardan ilki 20 Ekim 1921 tarihinde, Ankara'da, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile Fransız temsilcisi Henri Franklin-Bouillon arasında imzalanan Ankara Anlaşması'yla elde edildi. Bu anlaşma ile Ankara hükümeti ile Fransa arasındaki savaş durumu sona ererken Türk-Fransız ilişkileri yeni bir evreye girdi.⁵⁵

Ankara Anlaşması'nın imzalanması öncesinde yürütülen müzakerelerde ele alınan konular arasında Türkiye'deki Fransız okullarının durumu da vardı. Fransız temsilci Franklin-Bouillon müzakereler başlamadan önce Paris'te Başbakan Briand'la 26 Ağustos'ta son şeklini verdikleri bir anlaşma tasarısı hazırlamış ve 24 Eylül 1921'de başlayan görüşmeler bu tasarı çerçevesinde yürütülmüştü.⁵⁶ Fransız tasarısında okullara ilişkin madde “eğitim ve sağlık kurumlarımız eskiden olduğu gibi faaliyet göstermeye devam edecekler” şeklinde düzenlenmiş, ancak Fransız çıkarlarına uygun bu düzenleme Türk tarafınca kabul edilmemişti.⁵⁷ Zira Ankara Hükümeti, “eskiden olduğu gibi” ifadesinin, tamamen karşısında olduğu kapitülasyon rejiminin devam ettirilme arzusunun yansıttığını düşünüyordu. Müzakereler sonunda Türk tarafı hem maddenin içeriğini değiştirerek hem de anlaşmanın ana metne girmesini

---

⁵⁵ Ankara Anlaşması'nı hazırlayan süreç ve sonuçları hakkında bkz. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, TTK, Ankara, 1994, s.121-165.

⁵⁶ *a.g.e.*, s.142.

⁵⁷ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 371, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 15.3.1922 tarihli mektup.

engelleyerek önemli bir hukuki kazanım sağladı.⁵⁸ Sonuç olarak, Fransız öğretim, sağlık ve yardım kuruluşlarından anlaşmanın gizli ek mektuplarından birinde söz edildi. Yusuf Kemal Bey'in Franklin-Bouillon'a hitaben yazdığı mektup şu şekilde düzenlenmişti: *"İki hükümet arasında, bugün imzalanan anlaşmayı bütünleyici nitelikte olmak üzere, Fransız öğretim ve sağlık kurumları ile yardım enstitülerinin, hiçbir bahane ile ve hiçbir durumda Türkiye'nin çıkarlarına ve Türk yasalarına aykırı herhangi bir propagandaya ya da harekete girişmemeleri kararlaştırılmış olarak, Türkiye'deki varlıklarını sürdüreceklerini Ekselanlarına açıklamakla mutluym."*⁵⁹

Metnin bu şekilde kaleme alınmış olmasının Türkiye'deki Fransız okullarının varlığının devamı açısından yeterli bir güvence oluşturup oluşturmadığı, anlaşma yapıldıktan kısa bir süre sonra Fransız okulları idarecileri ve Türkiye'deki Fransız üst düzey yetkilileri tarafından sorgulanmaya başladı. Frères des Écoles Chrétiennes'in İstanbul bölgesi müfettişi Frer Florin, General Pellé'ye gönderdiği 25 Şubat 1922 tarihli mektubunda Fransız okullarının faaliyetlerini iyi bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli olan özgürlük alanının en yüksek düzeyde korunmasının önemine değiniyor ve Ankara'ya anlaşma müzakeresi için giden heyetin Fransız okulları ve hayır kurumları sorunuyla yeterince ilgilenmemesinin çok üzücü olduğunu belirtirken önemli bir fırsatın kaçırıldığına dikkat çekiyordu.⁶⁰ İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Pellé'nin Başbakan Poincaré'ye gönderdiği 15 Mart 1922 tarihli mektup da Türkiye'deki Fransız okullarının geleceğine ilişkin kaygıların giderek arttığını ve en üst düzeyde tartışılmaya başlandığını göstermekteydi. Pellé, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na ekli 5 numaralı gizli mektupta elde edilen güvencenin kesinlikle yetersiz olduğu görüşündeydi. Zira metin bu şekliyle, geleceğin yetki sahiplerinin* Fransız okullarını teftiş etmek, bu okullara Türk öğretmenler yerleştirmek, faaliyetlerini düzenlemek, hatta basit bahanelerle onları kapatmak için almak isteyecekleri

---

⁵⁸ Fransız temsilci Franklin-Bouillon, 18 Ekim'de Başbakan Briand'a gönderdiği telgrafta Türkiye'deki Fransız okul ve kurumlarına ilişkin maddenin anlaşmanın ana metninde yer alması durumunda Amerika'nın da benzer isteklerde bulunabileceği gerekçesiyle anlaşmaya eklenecek özel bir mektupta yer alacağını bildiriyordu. Yavuz, *a.g.e.*, s.144

⁵⁹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. 1, 3. B., TTK, Ankara, 2000, s.58.

⁶⁰ *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 371, Frer Florin'in General Pellé'ye gönderdiği 25.2.1922 tarihli mektup.

* Burada "geleceğin yetki sahipleri" sözüyle kastedilenin Ankara Hükümeti olduğu anlaşılmaktadır.

tüm yasal ve idari önlemlere açık kapı bırakıyordu.⁶¹ Pellé'nin asıl kaygısı kapitülasyonların geleceğine ilişkindi. Zira okullar şimdiye kadar kapitülasyon rejimi sayesinde korunuyordu. Ancak Pellé'ye göre Türkler kapitülasyonları lağvedilmiş sayıyorlardı ve gelecekteki barış antlaşmasında da kapitüler haklar ancak önemli kısıtlamalarla yeniden tesis edilebilecek gibi görünüyordu. Bu nedenle mevcut Fransız okullarının konumlarını koruyabilmesi ve yenilerinin açılabilmesinin sağlanması için mutlaka özel güvenceler elde edilmeliydi.⁶²

Ankara hükümetinin Fransız eğitim kurumlarına karşı tavrı, Türkiye'deki Fransız okul idarelerinin ve Fransız diplomatik çevrelerinin okulların geleceği açısından duydukları endişeyi artıran temel etkendi. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması Türk-Fransız ilişkileri açısından yeni bir başlangıçtı ve genel itibarıyla olumlu bir hava yaratmıştı. Fakat bu durum, Anadolu'daki Fransız okulları açısından pek de olumlu yönde bir değişikliğe yol açmadı. Yüksek Komiser Pellé'nin 15 Mart 1922 tarihli mektubunda aktardığı bilgilere göre, Franklin-Bouillon, Konya ziyaretinde Asompsiyonistlerin idaresi altındaki erkek okulunun yeniden açılması için yerel makamlardan güvence aldığı halde okul halen açılmamıştı. Konya'daki Maarif Müdürü okulun yeniden açılabilmesi için birtakım şartlar ileri sürmüştü. Tarih ve coğrafya derslerinin* bundan böyle Türkçe okutulması ve öğretmenin Maarif Müdürlüğü tarafından belirlenmesi bunlar arasındaydı. Asompsiyonistler bu talepleri kabul etmeye yanaşmadıklarından okulları açılmamıştı.⁶³ Ankara'ya bağlı yerel maarif idarelerinin bu yöndeki talepleri, Fransa'nın 1914 öncesindeki statükonun korunmasından yana olan tutumuyla taban tabana zıttı.

Okullara ilişkin anlaşmazlığın hukuki ve siyasi temelleri vardı. Aslında yabancı okulların Osmanlı eğitim sistemi içindeki yeri, yani bu okulların statüsü konusu 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile büyük ölçüde netlik kazanmıştı. Nizamnamenin 1. maddesi İmparatorluk dahilindeki okulları

---

⁶¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 371, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği 15.3.1922 tarihli mektup.

⁶² aynı mektup.

* Bu metinde söz konusu edilen tarih ve coğrafya dersleri ile kastedilen Türk tarihi ve Türkiye coğrafyası dersleridir. Bu iki ders 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin 6. maddesinde yapılan bir değişiklikle yabancı okulların programlarına giren zorunlu derslerdir. Öte yandan Fransız okullarının ders programlarında Fransızca okutulan genel tarih ve coğrafya dersleri bir süre daha programlardaki yerini korumuştur. Genel tarih ve coğrafya derslerinin Türkçe okutulması zorunluluğu 1930-1931 ders yılından itibaren başlayacaktır.

⁶³ aynı mektup.

“umumi mektepler” ve “hususî mektepler” olmak üzere iki gruba ayırırken; birinci gruptakilerin devlet denetimi ve idaresi altında olduğunu, ikinci grupta yer alan okulların denetiminin devlete ait olmakla birlikte kurulmasının ve idaresinin kişilere ve cemaatlara ait olduğunu belirtiyordu. Nizamnamenin 129. maddesi ise yabancı okulları açıkça özel öğretim kurumları arasında tarif ediyordu. Böylelikle, yabancı okullar 1869 yılından itibaren Osmanlı eğitim sistemi içinde devlet denetimine tabi özel öğretim kurumları olarak tanımlanmışlardı. Ancak yabancı okullar, kapitülasyon rejimi sayesinde, tabi oldukları Osmanlı mevzuatına bağlı kalmadan elçilik ve konsolosluklarının himayesi altında serbestçe hareket etmeye devam etmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasının hemen öncesinde, 9 Eylül 1914'te, İttihat ve Terakki yönetiminin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırma kararıyla⁶⁴ birlikte, yabancı okullar kapitülasyon rejiminden ileri gelen ayrıcalıklarını yitirdiler. Kapitülasyonların kaldırılması kararının uygulanmasına yönelik hazırlanan 20 Eylül 1330 (3 Ekim 1914) tarihli *İmtiyazat-ı Ecnebiyenin İlgaı Üzerine Ecanib Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Talimatname* içinde yabancı okullara ilişkin birtakım düzenlemeler de bulunuyordu.⁶⁵ Bu talimatnamede yer alan düzenlemeler yabancı okulları ilgilendiren önemli hükümler içeren 20 Ağustos 1331 (2 Eylül 1915) tarihli *Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi*'ne de temel oluşturdu. Cumhuriyet'in ilanından sonra da uzun bir süre yürürlükte kalacak olan bu talimatname vasıtasıyla, Osmanlı Hükümeti yabancı okulları sınırlandırma ve denetimi altına alma isteğini savaş koşullarından da yararlanarak gerçekleştirme imkânı buldu. Talimatnamenin 2. maddesinde “*ecnebi cemaat ve cemiyet ve şirketlerin kendi namlarına veya muvazaa tarikiyle mektep açmaları memnudur*”; 4. maddede ise “*tebaa-i ecnebiyeden olan efrad mektep açabilmek için mektep açacakları mahallerde devlet-i mebuvaları tebaasından mektebe ihtiyaç gösterecek raddede nüfus mevcut olmak ve o devletler memalikinde tebaa-i Osmaniye'nin mektep açmasına müsaade usulü cari bulunmak meşrut olacak ve mektep binaları dahi üçüncü maddede münderiç kuyuda tabi bulunacaktır*” denilerek, yeni yabancı okulların açılması son derece zor hale

⁶⁴ Kapitülasyonların kaldırılması, bu karara ilişkin tepkiler ve kararın uygulanmasına ilişkin olarak bkz. Elmacı, *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*, s.60-148.

⁶⁵ *a.g.e.*, s.104 ve s.144. Talimatnamenin yabancı okullar ile ilgili bazı hükümleri için bkz. Gündüz Ökçün, “Yabancıların Türkiye’de Okutma Hürriyeti”, *AÜSBF Dergisi*, C. XIV, No. 2-3, Temmuz 1959, s.144-146.

getiriliyordu. 6. maddede “*lisan-ı resminin gayri lisanla icra-yı tedrisat olunan mekatib-i hususiyede Türkçenin ve Osmanlı tarih ve coğrafyasının talim ve tedrisi mecburidir*” denerek söz konusu dersler yabancı okulların zorunlu dersleri arasına katılıyordu. 10. maddede ise “*mekatib-i hususiyeye kain buldukları mahallerin en büyük mülkiye memurları ve maarif müdür ve müfettişleriyle sıhhiye müfettişlerinin nezaret ve teftişine tabidir*” denilerek bu kurumların devlet denetimine tabi olduğu vurgulanıyordu.⁶⁶ I. Dünya Savaşı yıllarında yabancı okulların çoğu kapatılmış olduğundan bu talimatname etkin bir uygulama zemini bulamamıştı.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından koşullar değişmişti. İttihat ve Terakki hükümetinin savaş yıllarında İtilaf devletlerini en rahatsız eden icraatlarının başında kapitülasyonların lağvedilmesi geliyordu. Nitekim Müttefik Yüksek Komiserleri, 19 Ocak 1919'da Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri ortak bir notayla, Bâb-ı Ali'nin 1914'te keyfî ve tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırma kararından kaynaklanan tüm icraatlarını gayri meşru saydıklarını bildirerek kapitülasyonların yeniden tesis edilmesini talep ettiler.⁶⁷ Müttefikler, bu notanın ardından İstanbul'da ve diğer işgal bölgelerinde kapitülasyon rejimini yeniden yerleştirmek doğrultusunda harekete geçtiler. İstanbul'da bazı Fransız dinî toplulukların gerekli izinleri almadan okul binasını büyütme, yeni bina inşa etme girişimleri ve Osmanlı makamlarının bu konulara ilişkin gönderdiği uyarıların Fransız Yüksek Komiserliği tarafından ciddiye alınmaması, kapitüler rejimin İstanbul'da yeniden tesis edilmiş olduğunu ve 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiyeye Talimatnamesi'nin Müttefiklerce yok sayıldığını gösteriyordu.⁶⁸

---

⁶⁶ Mekâtib-i Hususiyeye Talimatnamesi toplam 46 madde ve 8 bölümden oluşmaktadır. Talimatnamenin tam metni için bkz. *Takvim-i Vekayi*, 13 Eylül 1331 [26 Eylül 1915], no. 2302, s.1-5.

⁶⁷ Elmacı, *a.g.e.*, s.167. Ayrıca İngiliz, Fransız, İtalyan yüksek komiserlerinin 19 Ocak 1919 tarihli ortak notasının Fransızca metni için bkz. Elmacı, *a.g.e.*, s.282, Ek.6.

⁶⁸ Bkz. *CADN*, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 303, Fransız din adamlarının emekli General Fuad Paşa'ya ait Ayazpaşa'daki hamamı kiliseye çevirme ve Notre Dame de Sion rahibelerinin Kadıköy Moda'daki okul binalarını büyütme girişimlerine gerekli formaliteleri tamamlayarak izin almadıkları gerekçesiyle Osmanlı Maarif Nezareti'nin Fransız Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği 29577/216 numaralı ve 20.8.1921 tarihli resmî uyarı yazısı. Bkz. *CADN*, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 303, Pangaltı St. Esprit ve Moda Notre Dame de Sion okullarının Bâb-ı Ali'den izin almaksızın yeni inşaatlara girişmeleri nedeniyle İstanbul Valiliği'nin Fransız Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği 8.7.1921 tarihli uyarı yazısı. Pangaltı Notre Dame de Sion'da yeni bir şapel inşaatına ilişkin İstanbul Valiliği'nden alınan bir uyarı yazısı üzerine Yüksek Komiserlik tarafından verilen cevapta Notre Dame de Sion

Oysaki Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından sonraki gelişmeler Ankara hükümetinin 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ndeki hükümleri uygulama kararlılığında olduğunu gösteriyordu. Amerikan Yakınoğu Heyeti ve misyoner şirketlerinin Türkiye'de yetimhaneler ve okullar açmak için izin başvurusunda bulunması üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 30 Temmuz 1922'de aldığı 1718 sayılı kararda Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin yürürlükte olduğu ve talimatnamenin dördüncü maddesi gereğince yeni okulların açılmasına izin verilemeyeceği vurgulanmıştı.⁶⁹ Aslında Ankara hükümeti, İcra Vekilleri Heyeti'nin bu kararından da önce, yabancı okullara ilişkin olarak 1915 tarihli Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin çizdiği çerçeveye dahi yetinmeyeceğini gösteren adımlar atmıştı. Maarif Vekâleti'nin 4 Ocak 1922'de söz konusu talimatnamenin altıncı maddesini değiştirerek yabancı dille öğretim yapan özel okullarda Türkçe, Türkiye tarih ve coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak öğretilmesini zorunlu hale getirmesi bu yönde atılan adımlardan biriydi.⁷⁰ Bu değişiklikte dikkat çekici olan unsurlar “Osmanlı” tabirinin yerini “Türkiye”nin alması ve daha önce “Osmanlı tarih ve coğrafyası” dersleri okulun öğretim diliyle öğretilibilirken, yeni düzenlemede yer alan “Türkiye tarih ve coğrafyası” derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe olarak öğretilmesinin zorunlu hale getirilmesiydi. Ankara hükümetinin bu türden düzenlemeleri, yabancı okulların hukuki statüleri bakımından herhangi bir ayrıcalık taşımaksızın tamamen Türk mevzuatına tabi olacağı anlamına geliyordu. 1922 yılının ilk yarısında Ankara hükümeti Türkiye'nin tamamında söz sahibi olmadığından İstanbul'daki Fransız okulları henüz bu düzenlemelerden doğrudan etkilenmemişti. Ancak bu yöndeki gelişmeler ve Ankara hükümetinin Yunan ordusu karşısında giderek daha olası görünen zaferi İstanbul'daki Fransız okul yönetimlerinin kaygılarını da artırmaya başlamıştı.

---

rahibelerehin Fransız Hükümeti himayesinde olduğu hatırlatılarak söz konusu inşaatın engelsiz bir şekilde yapılabilmesi için valilikçe gerekli talimatların verilmesi isteniyordu. Bkz. *CADN*, Fonds İstanbul, Série B, Carton 303, Fransız Yüksek Komiserliği'nin İstanbul Valiliği'ne gönderdiği 31.3.1921 tarihli yazı. Müttefiklerin Sevr Antlaşması'nın 149. maddesindeki düzenlemeye dayanarak, Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ni hukuken yok saydıklarını söylemek de mümkündür. Bkz. Sezer, *a.g.e.*, s.14.

⁶⁹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30..18.1.1/5.22.14., Tarih: 30.7.1922; ayrıca bkz. *Özel Okullar Mevzuatı*, İstanbul, 1954, s.14.

⁷⁰ *BCA*, 30..10.0.0/143.21..1., Tarih: 4.1.1922; ayrıca bkz. “Mekteplerde Türkçe dersi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Kanun-ı Sani 1922, s.2.

Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi, 1922 yılı başlarından itibaren İstanbul'daki Fransız misyoner okulları idarecilerinin ve Fransız diplomasi temsilcilerinin kaygılarının odak noktası haline geldi. Anadolu'daki Fransız okullarının maruz kaldığı muameleler Ankara Hükümeti'nin bu talimatnameyi uygulamakta ısrarcı olabileceği kanaatini güçlendiriyordu. İstanbul'daki Fransız misyoner topluluklarının en üst düzey yetkilisi konumundaki başrahipler, bu talimatnameyi etraflıca incelemek üzere 1922 Şubatında St. Benoît'da bir toplantı düzenlediler.⁷¹ Başrahiplerin talimatnameye ilişkin görüşleri son derece olumsuz ve kötümserdi. Talimatname hükümlerinin yabancı okullara karşı duyulan güvensizliği ve düşmanlığı yansıttığını düşünüyorlardı. Onlara göre, bu düzenlemeyle varolan okulların sayısının mümkün olduğunca azaltılması ve yenilerinin açılmasının engellenmesi hedefleniyordu. Dahası, bu talimatnamenin etkin bir şekilde uygulanması durumunda özellikle Türkiye'nin iç bölgelerinde yer alan Fransız okullarının faaliyetlerine devam etmelerinin çok zorlaşacağına, hatta imkânsız hale geleceğine inanıyorlardı.⁷²

St. Benoît'da yapılan toplantı sonucunda başrahipler, Türkiye'deki Fransız kurumlarının korunması ve serbestçe faaliyet göstermelerinin güvence altına alınması amacıyla Fransız okulları ile sağlık ve hayır kurumları yararına özel statü talebi içeren bir bildirme ortaya çıkardılar. Bu bildirmede, özetle, Fransız okulları da dahil olmak üzere Türkiye'deki tüm Fransız kurumlarının 1914 öncesinde yararlanmakta oldukları Fransız himayesinden yararlanmaya devam edecekleri; Türkiye'de o anda mevcut olan tüm Fransız okul ve kurumlarının 1901 ve 1913 tarihli Osmanlı-Fransız anlaşmaları hükümleri gereğince tanınacakları ve yeni okul ya da kurumların açılması talep edildiğinde Fransız Büyükelçiliği'nin müdahalede bulunacağı; Fransız okullarının Fransa'daki okulların ders programlarını takip etmeye devam edecekleri; Türkçe öğretiminin zorunlu olacağı, Türkiye tarihinin Genel Tarih dersi içinde Türkiye coğrafyasının ise ayrı bir ders olarak öğretileceği; Türk müfettişlerinin ancak bir Fransız diplomasi temsilcisi eşliğinde Fransız okullarını teftiş edebileceği; Türkiye'deki Fransız okullarında okuyan öğrencilerin bakalorya diplomalarının yüksek okullara giriş hakkı kazandıracığı; Müslüman ve Yahudi

---

⁷¹ Frer Florin 25 Şubat 1922 tarihli mektubunda İstanbul'daki misyon başrahipleri ile yapılan bu toplantıdan söz etmektedir. *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 371, Frer Florin'in General Pellé'ye gönderdiği 25.2.1922 tarihli mektup.

⁷² *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 371, "Note concernant les écoles et autres œuvres françaises en Turquie" başlığını taşıyan 3.3.1922 tarihli belge.

öğrencilerin din dersleri ve dinî ayinlerden muaf tutulacakları kararlaştırılmıştı.⁷³

Başrahiplerin bildirgesi, Türkiye'deki Fransız okulları statüsünün neredeyse hiç değişmeden 1914 öncesindeki haliyle korunmak istendiğini gösteriyordu. Türkiye'deki Fransız okulları idarecileri, Osmanlı makamlarının denetim ve teftişini çok sınırlı düzeyde kabul ediyor, ayrıca Fransız diplomasisinin okullara ilişkin sorunlarda müdahale hakkını muhafaza etmek istiyordu. Bu yaklaşım tarzı, yakın bir gelecekte Fransız okullarını Türk-Fransız ilişkilerinin sorunlu alanlarından biri haline getirmeye gebedi. Zira Ankara hükümeti, Fransız okullarını güvence altına alan kapitülasyon rejiminin devamı anlamına gelebilecek hiçbir düzenlemeye sıcak bakmıyordu.

30 Ağustos'taki askeri zafer, artık İstanbul'daki hükümetin varlığının bütünüyle anlamsızlaştığı ve Ankara hükümetinin “ulusal tezlerinin” siyasete egemen olacağı yeni bir dönemin kapısını açıyordu. Bu ulusal tezler, Müttefiklerin İsviçre'nin Lozan kentinde toplanmasını kararlaştırdıkları⁷⁴ bir uluslararası barış konferansında savunulacaktı. Askeri zaferden Lozan Barış Konferansı'nın toplanacağı 20 Kasım tarihine dek geçen sürede Türkiye'de büyük bir siyasi değişim rüzgârı esti. 30 Ekim ve 1-2 Kasım 1922 tarihli Heyet-i Umumiye kararlarıyla Saltanat Hilafetten ayrılarak kaldırılırken, TBMM egemenlik hakkının gerçek temsilcisi olarak ilan edildi.⁷⁵ Son Osmanlı kabinesinin 4 Kasım'da istifasının ardından İstanbul da TBMM hükümetinin idaresi altına girmiş oldu.⁷⁶ Bu gelişmeler, siyasi iktidarın çift başlılığının son bulduğu ve Ankara Hükümeti'nin Lozan Barış Konferansı öncesinde yeni devlet üzerinde tek söz sahibi olacağı anlamına geliyordu.

Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeler Fransa ve müttefikleri açısından tedirginlik yaratıcı bir durumdu. Zira, Müttefikler Lozan barış görüşmelerinde Türk tarafına birtakım tavizler vermeye hazır olmakla birlikte, yeni barış

---

⁷³ aynı belge.

⁷⁴ İsviçre'nin Lozan kenti Fransa, İngiltere ve İtalya arasında yapılan görüşmeler sonucunda barış konferansının toplanacağı yer olarak belirlenmişti. Barış konferansı 20 Kasım'da açılmış olsa da, toplantı zamanı olarak belirlenen ilk tarih 13 Kasım'dı. Bkz. “La Conférence de Paix”, *Le Temps*, 23 Octobre 1922, s.2.

⁷⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 3. B., YKY, İstanbul, 1999, s.277-279.

⁷⁶ Bkz. “Bâb-ı Âli Kabinesi İstifa Eylemiş ve Sevgili İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisi Namına İdare Edilmeye Başlanmıştır”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i Sani 1922, s.1.

antlaşmasının esas itibariyle Sevr Antlaşması'nın bir revizyonu olacağı umudunu taşıyorlardı. Türkiye'deki Fransız okullarına ilişkin politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynayan İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pellé'nin, 12 Ekim 1922'de, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye gönderdiği bir mektup, Sevr Antlaşması'nın halen Türkiye ile yapılacak yeni barış antlaşmasında temel alınmak istendiğinin açık bir göstergesiydi. Pellé bu mektupta, Sevr Antlaşması'nın 274. maddesinin 1. paragrafına atıfta bulunarak⁷⁷ 1914 öncesinde imzalanmış olan Osmanlı-Fransız anlaşmalarından bir kısmının geçerliliğinin sürdürülmesi gereğine dikkat çekiyordu. Pellé'nin burada kastettiği ikili anlaşmalar Türkiye'deki Fransız okullarına önemli ayrıcalıklar tanıyan 1901 tarihli anlaşma ile onun devamı niteliğindeki daha geniş ayrıcalıklar içeren 18 Aralık 1913 tarihli Osmanlı-Fransız Anlaşması'ydı. Pellé'nin mektubunun içeriğinden anlaşılacağı üzere, Fransa barış görüşmeleri esnasında Türkiye'deki okullarının 1914 öncesinde sahip olduğu ayrıcalıkları korumak konusunda ısrarcı davranacaktı.

Barış görüşmeleri öncesinde Türkiye'deki Fransız okullarına yönelik politikanın şekillenmesinde temel rol oynayan aktörlerden bir diğeri ise İstanbul'daki Fransız Katolik misyon okulları yöneticileriydi. İstanbul'daki Fransız Katolik misyonlarının başrahipleri, 23 Ekim 1922'de Saint Benoît'da Türkiye'deki kurumlarının geleceğini değerlendirmek üzere bir toplantı yaptılar ve toplantı sonucunda altı misyon şefinin imzasının bulunduğu bir mektubu General Pellé'ye gönderdiler. Mektubun içeriğine bakıldığında Fransız rahiplerin Türkiye'deki değişimden büyük bir huzursuzluk ve kaygı duyduğu görülüyordu. Türkiye'deki Fransız Katolik misyonlarının varlığını sürdürmesi açısından yaşamsal öneme sahip olduğunu düşündükleri gayrimüslim nüfusun genel göçü, Türk makamlarının ısrarla uygulamaya çalıştıkları resmî yönetmeliklerin gözler önüne serdiği milliyetçi eğitim tasarıları, kurumların önceden sahip olduğu ayrıcalıkların bütünüyle ortadan kalkması, Fransız

---

⁷⁷ Sevr antlaşmasının 274. maddesinin birinci paragrafında şunlar söyleniyordu: "Müttefik Devletlerden herbiri, işbu Andlaşmanın genel ilkelerinden ya da özel hükümlerinden esinlenerek, Türkiye ile yeniden yürürlüğe konulmasını istediği ikili sözleşmelerin ya da andlaşmaların hangileri olduğunu Türkiye'ye bildirecektir. Sevr Antlaşması metni için bkz. Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.129.

başrahiplerin Türkiye'deki Fransız eğitim ve sağlık kurumlarının geleceğini tehlikede görmelerine yol açan temel etkenler arasındaydı.⁷⁸

İstanbul'daki Fransız Katolik misyon şeflerinin 23 Ekim'de bir toplantı düzenleyerek kaygılarını bir mektupla Yüksek Komiser Pellé'ye iletmelerinin önemli bir nedeni Lozan barış görüşmeleri öncesinde Türkiye'deki Fransız Katolik misyon kurumlarının Fransa'nın manevi çıkarları açısından taşıdığı önemi hatırlatarak konferansta bu kurumların durumunun ciddiyetle ele alınması konusunda Fransız diplomasisini uyarmaktı. Zira daha önce de vurgulandığı üzere, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nda Fransız okulları için sağlam bir güvence elde edilememişti. Katolik misyon şeflerinin kaygılarını artıran bir diğer neden ise Türk makamlarının Fransız okulları üzerindeki baskısının Ekim ayı itibarıyla İstanbul'a ulaşmasıydı. Lazaristlerin bölge müfettişi Lobry'nin 23 Ekim 1922 tarihli bir mektupta verdiği bilgilere göre, Türk müfettişler İstanbul'daki Filles de la Charité okullarını teftiş amacıyla ziyaret ederek bu kurumlarda çalışanların listesini talep etmişlerdi.⁷⁹

Taşradaki Fransız okulları İstanbul'dakilere oranla Türk makamlarının baskısını daha yoğun bir şekilde hissediyorlardı. 1922 yılı Ekim ayı sonlarına doğru, Zonguldak ve Bursa'daki yerel maarif müdürleri, bu kentlerdeki Fransız misyoner okullarını Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi hükümlerine uygun hareket etmeye davet etmişlerdi.⁸⁰ Talimatname hükümlerine uymamaları durumunda okullar 5 Kasım'da kapatılacaktı.⁸¹ Fransız Yüksek Komiserliği'nin de desteğini arkasına alan okul idareleri maarif müdürlüklerinin tebliğ ettiği emirlere boyun eğmeme kararı almışlardı.⁸² Zonguldak ve Bursa'dan sonra

---

⁷⁸ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Katolik misyon şeflerinin Türkiye'deki Fransız Yüksek Komiseri General Pellé'ye hitaben yazdıkları 23.10.1922 tarihli mektup.

⁷⁹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Lazaristlerin bölge müfettişi Lobry'nin Türkiye'deki Fransız Yüksek Komiseri'ne gönderdiği 23.10.1922 tarihli mektup.

⁸⁰ CADN, Fond Ankara, Ambassade, Carton 361, "Rapport au sujet des Ecoles Françaises d'Anatolie" başlığını taşıyan rapor.

⁸¹ CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, General Pellé'nin Paris'e gönderdiği 2.11.1922 tarihli telgraf. Zonguldak ve Bursa'nın yanısıra Konya ve İzmir'deki Fransız okullarının da Türk yasalarına uygun hareket etmeye davet edildikleri yönündeki haberler Fransız basınında da yer almıştı. Bkz. "La langue française et la Turquie", *La Croix*, 7 Novembre 1922, s.1; "La situation en Anatolie", *Le Journal des débats*, 10 Novembre 1922, s.1; "La question des écoles françaises d'Asie-Mineure", *Le Temps*, 6 Novembre 1922, s.2.

⁸² CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, "Rapport au sujet des Ecoles Françaises d'Anatolie" başlığını taşıyan rapor; CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, Bursa'da konsolosluk görevlisi Yüzbaşı Kocher'nin İstanbul Fransız Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği

Mersin ve Adana'daki Fransız okulları da Maarif Vekâleti'nin bir genelgesiyle Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin hükümlerine uygun hareket etmeye davet edilmişlerdi.⁸³ Kasım ayı başlarında Türkiye'deki Fransız okullarının statüsü, tarafların farklı yaklaşımları nedeniyle ciddi bir ihtilaf konusu olmaya doğru ilerliyordu. Fransız makamları, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile Fransız okulların meşru varlığının Türk yetkililerce tanınmış olduğunu, dolayısıyla Maarif Vekâleti'nin ve maarif müdürlüklerinin okullara yönelik yaptırımlarının anlaşmanın ihlali anlamına geldiğini iddia ediyorlardı. Türk makamları ise anlaşmazlığın merkezinde yer alan Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin tüm yabancı okullara tavizsiz uygulanmasını istiyordu.

Lozan barış görüşmelerinin hemen öncesinde İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği Türkiye'deki Fransız okullarının statüsü sorununu çözüme kavuşturmaya odaklanmıştı. Yüksek Komiserliğin girişimiyle, Türkiye'deki Fransız okullarının hukuki statüsünü netleştirmek amacıyla, Fransız Yüksek Komiserliği Kültür Ataşesi sıfatını da taşıyan Galatasaray Lisesi müdür yardımcısı Jean Garoby'ye bir sözleşme tasarısı hazırlanmıştı. Bu tasarı, aslında Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ni büyük ölçüde yok sayarak, 18 Aralık 1913 tarihli Osmanlı-Fransız Anlaşması ile Fransa'nın Türkiye'deki okulları için elde ettiği ayrıcalıkları yeniden düzenleyen bir içeriğe sahipti. Garoby'nin sözleşme tasarısında, Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nde gerçek kişilerle sınırlı tutulan okul açma hakkı tüzel kişileri de kapsayacak şekilde genişletiliyor; yeni okul açılmasına ilişkin usulüne uygun izin başvurularına resmî makamlar tarafından altı ay içinde yanıt verilmemesi halinde başvurular resen onaylanmış sayılarak okullar açılabilir; Fransızca dersler Türk denetiminin dışında bırakılıyor ve her şeyden önemlisi, eskiden olduğu gibi Fransız okul idareleri ile Türk makamları arasında yaşanabilecek sorunlarda Fransız Büyükelçiliği'nin müdahale hakkının devam etmesi talep ediliyordu.⁸⁴

Garoby'nin tasarısı İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği ile Fransız Katolik misyon okulları idarecilerinin görüşlerini paylaşan ve onların

---

29.10.1922 tarihli mektup; *CADN*, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 361, General Pellé'nin Paris'e gönderdiği 2.11.1922 tarihli telgraf.

⁸³ *AMAEP*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 183, s.10.

⁸⁴ Jean Garoby'nin General Pellé'ye gönderdiği "Türkiye'de Fransız Eğitim Kurumlarının Rejimine İlişkin Sözleşme Tasarısı" başlığını taşıyan tasarı. Bkz. *AMAEP*, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, s.90-92.

kaygılarını giderecek bir nitelik taşıyordu. Temel hedef Türkiye'deki Fransız okulları için sağlam bir hukuki statü elde edilmesiydi. Zira Türkiye'deki Fransız okul varlığı, Fransız çıkarları açısından Lozan barış görüşmelerinde diğer yabancı okullarla birlikte genel bir düzenlemenin konusu olamayacak kadar önem taşıyordu.⁸⁵ Bu nedenle İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği, Lozan barış görüşmelerinin başlamasından hemen önce okullar konusunun konferans dışında doğrudan Türklerle görüşmenin yollarını arıyordu. Garoby'nin tasarısı böyle bir imkânın oluşması halinde Türklerle yapılacak müzakerede kullanılmak üzere hazırlanmıştı. Ancak kasım ayı başından itibaren Türkiye'deki Fransız okullarına ilişkin tırmanan gerilim, okullar konusunun Türk hükümeti ile müzakere edilebilmesi için hiç de uygun bir siyasi atmosferin bulunmadığını açıkça gösteriyordu. Dolayısıyla Fransız hükümetinin umduğunun tersine, Fransız okullarına uygulanacak hukuki rejim Lozan barış görüşmelerinde Müttefiklerin okullarıyla birlikte ele alınmak durumunda kalacaktı.

Lozan Barış Konferansı'nda yabancı okullar konusunda yeni Türk hükümetinin izleyeceği tavrın ne olacağı ise Maarif Vekili Safa Bey'in, 20 Kasım'da, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bir mülâkatta dile getiriliyordu. Maarif Vekili'nin, tam da konferansın açılış günü TBMM hükümetinin resmi yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bu mülâkat son derece dikkat çekiciydi. Safa Bey, bir yandan yabancı okulları "*Türkiye devletini tahrip etmek için bir gün mesaisinden geri kalmamış*" kurumlar olarak itham ederken, diğer yandan "*maziye unutmak istiyoruz*" sözüyle Türk hükümetinin bu okulların varlığını tanımaya hazır olduğunu ortaya koyuyordu. Ancak, yabancı okullar da bu tanımanın karşılığında Türk hükümetinin belirleyeceği bir eğitim düzeni içinde yaşama hakkı bulabilecekti. Safa Bey, "*...memleketimizde yaşamak isteyen her ecnebi müessesesi kanunlarımıza ve mektepler hakkında koymuş olduğumuz ve koyacağımız esasata harfiyen riayet edeceklerdir ve bu esasata riayet edilip edilmediğini daima teftiş ve murakabe etmek en büyük hakkımız ve bir dakika gözden kaçırmayacağımız bir esastır...*" sözleriyle tam olarak bunu kastediyordu. Mülâkatın sonunda "*Avrupalılar kafalarını istedikleri gibi muhafaza veya*

---

⁸⁵ İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'ne bağlı Fransız Okulları Müfettişi Jean Garoby'nin Fransız Yüksek Komiseri Pellé'ye Türkiye'deki Fransız okullarına ilişkin olarak gönderdiği gizli rapor için bkz. *AMAEP, Série E, Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521, s.93-95.*

tebdilde serbesttirler. Biz de kendi kafamıza, kendi zihniyetimize uymayan müessesatı yaşatmamakta serbestiz” diyerek, yabancı okulların Türk mevzuatına uymaları konusunda hükümetin tavizkâr olmayacağını ve okulları kapatma yoluna gidebileceğini de vurguluyordu. Nitekim çok çetin geçecek Lozan barış müzakereleri esnasında Türk heyeti de Safa Bey'in 20 Kasım 1922 tarihli mülâkatında ortaya koyduğu doğrultuda hareket ederek yabancı okullar konusunda Müttefiklere kendi tezlerini kabul ettirerek başarılı bir sonuç elde edecekti.

Sonuç

Fransızcanın, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde en geçerli yabancı dil haline gelmesinde önemli rol oynayan Fransız okulları, I. Dünya Savaşı öncesinde Fransız çıkarları açısından yadsınamayacak bir önem kazanmıştı. İki devletin karşıt bloklarda yer alması nedeniyle 1914'te kapatılan bu kurumlar, Mondros Mütarekesi sonrasında Fransız hükümetinin desteği ve Türkiye'deki Fransız askerî ve diplomatik yetkilileri ile Fransız Katolik misyonlarının çabaları sonucunda kısa süre içinde yeniden canlandırıldılar. Ancak Fransız makamlarının ve misyonerlerin tüm gayretine rağmen Mütareke Türkiye'si sınırlarındaki tüm Fransız okulları yeniden faaliyete geçemedi. Zira, 1919 mayısından itibaren Anadolu'da yükselen ulusal kurtuluş hareketinin 23 Nisan 1920'de örgütlenmesini tamamlayarak Ankara merkezli milliyetçi bir Meclis hükümeti kurması ile birlikte yabancı okulların Türkiye genelinde kural dışı bir şekilde yayılmasının önüne bir set çekildi.

1920 yılının başından 1921 yılı sonbaharına kadar Anadolu'daki Fransız okulları açısından belirleyici olan unsur askerî ve siyasi gelişmelerdi. Bu evrede, Ankara hükümeti ile Fransa arasındaki sıcak savaş Anadolu'da zor koşullar altında yeniden faaliyete geçebilmiş olan Fransız okullarını doğrudan etkiledi. Aralık 1920'de, Ankara hükümetinin kontrolü altındaki bölgelerde Mütareke sonrasında yeniden faaliyete geçmiş olan Fransız misyoner okullarını kapatması bunun açık bir göstergesiydi. Savaş halinin son bulduğu 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması sonrasında ise, Fransız okulları açısından belirleyici olan unsur okulların statüsüne ilişkin Ankara hükümeti ile Fransa arasındaki hukuki ve diplomatik mücadeleydi.

Ankara Anlaşması, Türkiye'deki Fransız okullarının geleceği açısından önemli bir dönemeçti. Anlaşmaya ekli gizli bir mektupta Fransız öğretim

kurumlarının Türkiye'deki varlıklarını sürdürecekleri güvence altına alınmıştı; ancak verilen güvence bu kurumların Türkiye'nin çıkarlarına ve Türk yasalarına aykırı herhangi bir propaganda ya da harekete girişmemeleri koşuluna bağlanmıştı. Bu metin, Fransız okullarını Türk yasalarına tabi kılan yazım şekliyle Türk tarafı açısından önemli bir diplomatik başarıydı. Fransa ise bu anlaşma ile Türkiye'deki okulları adına arzu ettiği derecede bir güvence elde edememişti. Nitekim bu anlaşma sonrasında yaşanan gelişmeler Fransa'yı Türkiye'deki okulları için sağlam bir statü elde etme arayışına itecekti.

Ankara hükümetinin yabancı okullar politikası 1922 yılı başlarından itibaren belirgin bir nitelik kazandı. Ankara'nın temel hedefi, Türkiye'deki tüm yabancı okulları tamamıyla Türk mevzuatına tabi kılmaktı. Bunu gerçekleştirmek için de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1915 yılında yabancı okulları denetim altına almak üzere çıkardığı Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi yeniden uygulamaya kondu. Kapitülasyon rejiminin yabancı okullara sağladığı ayrıcalıkları ortadan kaldıran bu talimatname, uygulamaya konduğu ilk andan itibaren Ankara hükümeti ile Fransa arasında bir ihtilaf konusu oluşturdu.

1922 yılında Türkiye'deki Fransız okullarına ilişkin politikanın şekillendirilmesinde en etkin iki aktör olan İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği ve Fransız Katolik misyon okulları yöneticileri Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin etkin bir şekilde uygulanmasının önüne geçilmesi konusunda hemfikirdiler. Her iki aktör de, Fransız diplomasisinin okullara ilişkin sorunlarda müdahalede bulunabildiği 1914 öncesindeki statükonun korunmasını arzu ediyordu. Türkiye'deki yabancı okulların Türk mevzuatına uymaları noktasında kararlı olan Ankara hükümeti ise yabancı okullardan talimatname hükümlerine tavizsiz uymalarını bekliyordu. Taraflar arasındaki bu keskin görüş ayrılığı, 30 Ağustos 1922'deki Türk zaferinden sonra Fransız okullarını Türk-Fransız ilişkilerinin belli başlı sorun alanlarından biri haline getirdi.

Lozan barış görüşmelerinin hemen öncesinde İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nin ve Fransız okulları idarecilerinin kapitülasyon rejiminin sağladığı ayrıcalıkları sürdürme konusunda sergilediği tavır, TBMM hükümetinin temsil ettiği yeni Türkiye'nin duyarlılıklarını anlamaktan uzak olduğunu gösteriyordu. TBMM hükümeti ise konferans öncesinde Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ni tavizsiz uygulama noktasında sergilediği net tavır

Milli Mücadele'den Lozan'a Ankara Hükümeti ve Fransız Okulları (1919-1922)

ve Maarif Vekili'nin 20 Kasım 1922 tarihli mülakatında verdiği mesajla yabancı okulların bundan böyle kurallarını ancak Türk hükümetinin belirlediği bir eğitim sistemi içinde yaşamasına izin vereceğini ortaya koyuyordu.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Paris-La Courneuve (AMAEP)

AMAEP, Série E Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 122

AMAEP, Série E Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 183

AMAEP, Série E Levant 1918-1929, Turquie, Vol. 521

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30..10.0.0/143.21..1., Tarih: 4.1.1922.

BCA, 30..18.1.1/5.22..14., Tarih: 30.7.1922.

Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN)

CADN, Fonds Andrinople, Consulat, Carton 5

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 45

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 358

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 359

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 360

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 371

CADN, Fonds Ankara, Ambassade, Carton 505

CADN, Fonds İstanbul, Consulat Général, Série B, Carton 303

CADN, Fonds İzmir, Consulat Général (1922-1978), Carton 73

CADN, Fonds Trébizonde, Carton 80

CADN, Fonds Zonguldak, Consulat, Carton 1

Resmi Yayınlar

Takvim-i Vekayi, no. 2302, 13 Eylül 1331 [26 Eylül 1915].

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

Sürelî Yayınlar

Annales de la Congrégation de la Mission

Hâkimiyet-i Milliye

La Croix

Le Journal des débats

Le Temps

Araştırma ve İnceleme Eserler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Babot, Christiane, *La mission des Augustins de l'Assomption Eski-Chéhir à 1891-1924*, Les Éditions Isis, İstanbul-Strasbourg, 1996.

Barrès, Maurice, *Faut-il autoriser les Congrégations? Les Frères des Ecoles Chrétiennes*, Plon-Nourrit, Paris, 1923.

Burrows, Mathew, “ ‘Mission Civilisatrice’: French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914”, *The Historical Journal*, Vol. 29, No. 1, (March 1986).

Dutton, Samuel T., “Education in the Turkish Empire”, *Reconstruction in Turkey. A Series of Reports Compiled for the American Committee of Armenian and Syrian Relief*, der. William H. Hall, y.y., New York, 1918.

Elmacı, Mehmet Emin, *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.

Erzberger, Matthias, *Souvenirs de guerre de M. Erzberger*, (Reprints from the collection of the University of Michigan Library), Paris, Payot&Cie, 1921.

Gencer, Mustafa, *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu*, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

Jacob, Xavier, “L'Assomption en Turquie”, *L'aventure missionnaire assomptionniste*, ed. Bernard Holzer (Collection “Recherches Assomption” no.1), Actes du Colloque d'histoire du 150eme anniversaire de la congrégation des Augustins de l'Assomption, Lyon-Valpré, 22-26 Novembre 2000.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, 2.B., TTK, Ankara, 1986.

Milli Mücadele'den Lozan'a Ankara Hükümeti ve Fransız Okulları (1919-1922)

Kieser, Hans-Lukas, *Iskalanmış Barış, Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, çev. Atilla Dirim, 2.B., İletişim Yay., İstanbul, 2005.

Kocabaşoğlu, Uygur, *Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. B., İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2000.

Meray, Seha L. ve Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, 2.B., Gökkuşbu, İstanbul, 2005.

Ökçün, Gündüz, “Yabancıların Türkiye’de Okutma Hürriyeti”, *AÜSBF Dergisi*, C. XIV, No. 2-3, Temmuz 1959.

Özel Okullar Mevzuatı, İstanbul, 1954.

Özen, Saadet, *Yüz Elli Yılın Tamı Notre Dame de Sion*, 2.B., YKY, İstanbul, 2006.

Riondel, Henri, “La guerre et le catholicisme en Turquie”, *Études*, 56ème année, Tome 161, 20 Octobre 1919.

Sezer, Ayten, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, TTK, Ankara, 1999.

Shorrocks, William I., “The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914”, *Historian*, Vol. 34, No. 2, February 1972.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. 1, 3. B., TTK, Ankara, 2000.

Şişman, Adnan, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 3. B., YKY, İstanbul, 1999.

_____, *Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)*, 2.B., İstanbul, YKY, 2002.

Thobie, Jacques, *Les intérêts culturels français dans l'Empire ottoman finissant: L'enseignement laïque et en partenariat*, Peeters, Paris-Louvain-Dudley, 2008.

Engin Deniz TANIR

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, TTK, Ankara, 1994.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, 32.B., İletişim Yay., İstanbul, 2016.

İnternet Kaynakları

“Souvenirs”, http://www.leonardmelki.org/web/?page_id=201, Erişim tarihi: 25.08.2014.